

Sota ei jätä rauhaan

Juulia Niiniranta¹

Pertti Koistinen & Ilpo Salonen (toim.) (2022): *Ukrainan sota ja maailma sen jälkeen*. Tampere: Vastapaino, 215 s.

Venäjän helmikuussa 2022 aloittama hyökkäyssota Ukrainaan on täyttänyt uutisvirrat, ollut vakiopuheenaiheena ajankohtaisissa keskusteluohjelmissa ja herättänyt ylipäättään laajaa yhteiskunnallista keskustelua sekä Suomessa että maailmalla. Ukrainan sota on saanut Suomen ja Ruotsin hakemaan Nato-jäsenyyttä kiireisellä aikataululla, haastanut YK:n toimintakyvyn, ja muokannut maailmanpoliittista asetelmaa luultavasti pitkälle tulevaisuuteen. Yhteiskunnallinen keskustelu sodasta ja siihen liittyvistä toimenpiteistä on ollut yksipuolista – lähinnä sotateknistä ja poliittista. Sota pitäisi kuitenkin ymmärtää myös inhimillisen kärsimyksen, sovituksen ja toivon kautta, kuten Pertti Koistinen ja Ilpo Salonen toteavat *Ukrainan sota ja maailma sen jälkeen* -teoksen saatesanoissa. Yhtä lailla kapea käsitys rauhasta ei riitä, vaan kestävä rauha edellyttää viholliskuvien purkamista, ympäristönäkökulmien huomioimista ja rauhan rakenteellisten edellytysten luomista.

Mikä voisikaan olla ajankohtaisempaa kuin pohtia sovinnon ja kestävän rauhan edellytyksiä tässä maailmantilanteessa? ”Sota ei jätä meitä enää rauhaan”, Koistinen kirjoittaa johdantoluvussa, jossa hän käy tiivistetysti läpi joitakin kehityskulkuja siihen pisteeseen, jossa maailma seiso i 23.2.2022: Neuvostoliiton hajoaminen, vuorovaikutuksen ja liikkuvuuden lisääntyminen 2000-luvulle tultaessa, taloudellisten ja poliittisten järjestelmien kansainvälistyminen, hyvinvointiyhteiskunnan rakentuminen sekä talouden ja teknologian kehittyminen. Koistisen johdattelemaa polkua kulkiessa lukijasta tuntuu, että maailmansotien jälkeiset vuosikymmenet ovat olleet varsin menestyksekkäitä myös inhimillisesti katsottuna. Samalla kirjoittaja itsekin huomauttaa, että samanaikaisia polkuja on ollut useita, eivätkä kaikki ole suinkaan johtaneet hyvinvoinnin lisääntymiseen tai parempiin elämän mahdollisuuksiin.

Valtavasta sotien jälkeisestä taloudellisesta, teknologisesta ja sivistyksellisestäkin kehityksestä huolimatta kysymykset tasa-arvosta, oikeudenmukaisuudesta, vastuusta, sodasta ja rauhasta tai elämisen edellytyksistä ja elinmahdollisuuksista eivät ole missään vaiheessa 2000-lukua muuttuneet toissijaisiksi. Maailmanpoliittiset kehityslinjat ja jännitteet, valtapolitiikka, asevarustelu ja yhteiskunnallinen ja poliittinen polarisoituminen olivat taustatekijöinä myös Krimin valtauksessa vuonna 2014. Taustalla on kuitenkin ollut myös muita kehityspolkuja, joita kukin kansakunta, yhteisö, yksilö on kulkenut ja jotka eivät ole identtisiä keskenään. Me maapallon ihmiset elämme eri maailmoissa, todellisuuksissa, yhteiskunnissa ja asemissa omilla yhteisöissämme, erilaisen tiedon, mahdollisuuksien, toiveiden ja pelkojen keskellä. Eikö juuri se luo olosuhteet jännitteille, viholliskuville, epätoivolle ja pettymykselle, jotka olosuhteiden ollessa otollisia, leimahtavat yhteenotoksi?

1 VTM, tohtoriopiskelija, Tampereen yliopisto, <juulia@niiniranta.net>

Sodan syiden pohtiminen on paitsi poliittisesti myös moraalisesti välttämätöntä – Ukrainan tapauksessa siitä on tullut miltei viihdettä. Teos ei kuitenkaan etsi vain tähän kysymykseen vastausta, ja hyvä niin. Sen sijaan kirja pyrkii sodan, rauhan ja turvallisuuden käsitteiden laajempaan ymmärtämiseen sekä herättämään keskustelua niistä arvoista ja ajattelumalleista, joiden varaan uudenlainen (turvallisuus)politiikka tulisi rakentaa.

Kirja jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäinen temaattinen osa *Sota poliittisena valintana* keskittyy turvallisuuspoliittiseen analyysiin ja turvallisuuden käsitteen pohtimiseen. Toisessa osassa *Sodan kasvot* pohditaan sodan kokemusta mielikuvissa sekä yksilöiden elämässä. Sota luo viholliskuvia, ja viholliskuvat puolestaan mahdollistavat sotia. Sota pakottaa ihmiset liikkeelle jättäen jäljen yhteisöihin ja ihmisten mieliin. Kolmannessa osassa *Kestävä rauha* hahmotellaan edellytyksiä tasa-arvolle, oikeudenmukaisuudelle, sovinnolle ja kokonaisvaltaiselle turvallisuudelle, joita ilman kestävä rauha on vaikea rakentaa.

Valta, uhkat ja turvallisuus

Ennen kuin pohditaan tulevaa ja rauhan mahdollisuuksia, suunnataan kirjassa katse menneeseen. Sodan syiden ja mahdollisten perustelujen ymmärtäminen on tärkeää paitsi juridisesti ja kansainvälisoikeudellisesti, myös siitä syystä, että voisimme oppia jotain ja siten ehkäistä vastaavia eskalaatioita tulevaisuudessa. ”Aina, kun sotaan on päädytty, on jotain tehty väärin”, Unto Vesa kirjoittaa luvussa ”Tie sotaan – polut rauhaan”. Siksi tarvitaan jossittelua: ihmiskunnan tulevaisuuden, ihmisoikeuksien toteutumisen sekä kaikkien käynnissä olevien ja käytyjen sotien uhrien vuoksi meidän tulee miettiä, mitä olisi voitu tehdä toisin, jotta katastrofilta olisi voitu välttyä.

Vesa käy läpi niitä tekijöitä, jotka lopulta johtivat Venäjän hyökkäykseen Ukrainaan helmikuussa 2022. Sota ei ole sattumanvarainen irrallinen eskalaatio. Se ei synny tyhjästä, kuten Vesa kirjoittaa, mutta sotaan johtaneet taustatekijät saattavat silti olla hyvinkin sattumanvaraisia. Sodan syttymiselle voidaan määritellä joitain yleisiä taustatekijöitä (Vesa viittaa Kenneth Waltzin analyysiin), mutta jokaisella sodalla on myös omat erityispiirteensä, tietyt taustatekijät ja spesifit asetelmansa, jotka on huomioitava analogioita luotaessa.

Syitä Ukrainan sodalle on etsittävä niin Euroopan ja Venäjän lähihistoriasta, venäläisestä identiteetistä ja kulttuurista, Ukrainan ja Venäjän välisistä suhteista ja yhteisestä historiasta kuin Putinin henkilökohtaisesta elämästä. Vesa myös pohtii, mikä vaikutus on ollut sillä, että Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen toinen kylmän sodan sotilasliitoista (Varsovan liitto) lopetettiin ja toinen (Nato) jäi jäljelle. Millaisia kehityskulkuja olisimme nähneet, jos molemmat sotilasliitot olisi lopetettu yhtäaikaisesti? Tai jos Nato olisi pitäytynyt laajentumasta itään, tai olisi laajentunut kattamaan koko Etyj-alueen yhteisenä turvallisuusorganisaationa? Nämä ovat hyviä kysymyksiä, sillä kylmän sodan jälkeen Eurooppaa ja maailmaa halkovat jakolinjat eivät kadonneet, vaikka ne siirtyivät ja muuttuivat luonteeltaan. Jakolinjat jäivät yhä elämään ja ovat nyt 2020-luvulla voimistuneet äärimmilleen.

Naton merkitystä kansainvälisenä turvallisuuspoliittisena toimijana pohtii kriittisesti myös Sia Spiliopoulou Åkermark luvussa ”Aseellisen voiman demokraattinen valvonta”. Spiliopoulou Åkermark nostaa esiin ongelmakohtia, jotka liittyvät väkivaltakoneiston tai

aseellisten voimien valvontaan sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Valistuksen aikana kehittymään alkaneiden valtioteorioiden mukaan valtiolla on väkivaltamonopoli, mutta tämän monopolin on oltava legitiimi ja oikeutettu. Perinteisesti valtio hallitsee omia väkivaltakoneistojaan – poliisivoimia ja armeijaa – ja turvaa siten kansalaisten oikeudet ja vapaudet lain puitteissa. Kansainväliset aseelliset liittoumat ovat tuoneet tähän valvontaan uusia ulottuvuuksia, joissa Spiliopoulou Åkermark näkee myös haasteita, kuten vaihtelevat tulkinnat ”ennaltaehkäisevästä itsepuolustuksesta”. Kirjoittajan mukaan oleellista on huomata, että voimankäyttö on laajentunut selvistä itsepuolustustilanteista ja että se tapahtuu yhä useammin erilaisten koalitioiden ja sotilasliittojen välityksellä.

Nato on maailman suurin sotilasliitto, mutta Spiliopoulou Åkermarkin mukaan sen oikeudellinen perusta on epätarkka ja peruskirjan sanamuodot lyhyitä ja epämääräisiä. Naton johtaminen tai toiminta ei ole vain oikeudellista tai sotilasstrategista, vaan myös poliittista. Tämä johtaa kysymyksiin jäsenvaltioiden – kuten kohta Suomen – kansallisten turvallisuuspoliittisten periaatteiden sekä intressien ja kansainvälisten aseellisten toimijoiden välisistä ristiriidoista ja valta-asetelmista. Keskustelua aseellisten voimien valvonnasta on siis käytävä, ja tämän keskustelun herätteeksi Spiliopoulou Åkermark tarjoaakin enemmän kysymyksiä kuin vastauksia.

Kriittisiä huomioita Suomen Nato-jäsenyyteen esittää myös Lassi Heininen luvussa ”Asevarainen turvallisuus – ympäristöllinen turvattomuus”. Heininen näkee jo jäsenhakemusprosessissa suuria ongelmakohtia, kuten valtamedian asennoituminen Nato-jäsenyyden puolelle, laumakäyttäytymisen logiikka Nato-kannatuksen kasvussa, Nato-kritiikin ohittaminen turvallisuuspoliittisissa keskusteluissa sekä kiireellä läpi viety jäsenhakemus. Nato-jäsenyys sekä hävittäjähankinnat ovat Heinisen mukaan kytkemässä Suomen riippuvaiseksi Yhdysvaltain maailmanpoliittisista tavoitteista ja intresseistä, joita kirjoittajan mukaan ajetaan aseina.

Suomen miljardiluokan hävittäjähankinnat ja Nato-jäsenhakemus ovat Heinisen mukaan vain esimerkkejä siitä kapea-alaisesta käsityksestä, jolla turvallisuus kansallisella ja kansainvälisellä tasolla yhä ymmärretään. Suomen tämän hetken turvallisuuspoliittinen keskustelu onkin kuvaava esimerkki ihmisten taipumuksesta yrittää ymmärtää maailmaa erilaisten viholliskuvien avulla ja hakea turvaa ulkoisia uhkia vastaan aseellisesti suojautumalla.

Sota mielissä ja mielikuvissa

Ulkoisia uhkia korostava näkökulma on tyypillinen paitsi ihmiskunnan sodilla kirjoitetulle historialle myös taiteessa ja kirjallisuudessa. Tätä Aino-Kaisa Koistinen ja Jyrki Korpua kuvaavat luvussa ”Tulevaisuus kuvitellaan nyt – sodan kulttuuriset kuvastot”, joka aloittaa kirjan toisen temaattisen osan *Sodan kasvot*. Koistinen ja Korpua ottavat tarkasteluun erityisesti tieteisfikttiivisen kirjallisuuden sekä elokuvat ja pohtivat, millaisia viholliskuvia tieteisfiktio on tarjoillut eri aikakausina. Tieteisfiktion sotakuvaukset ammentavat todellisuudesta. Ne ovat vertauskuvia historiallisiin ja käynnissä oleviin tapahtumiin ja niiden kautta voimmekin tarkastella muuttuvia käsityksiämme erilaisista uhkakuvista.

Tieteisfiktion viholliskuvat edustavat usein hyvin kahtiajakautunutta ”me” ja ”muut”, ”hyvikset” ja ”pahikset” -asetelmaa. Tosielämässä luomme jatkuvasti viholliskuvia ja rakennamme

vastakkainasetteluja, pyrimme kuulumaan ”meihin” ja erottamaan itsemme ”muista”. Venäjän narratiivi Ukrainasta eroaa Ukrainan omasta narratiivista, mutta niin eroavat ”lännenkin” narratiivit. Varsinaisen hyökkäyssodan lisäksi Euroopassa on käynnissä myös mediasota, kulttuurinen sota ja poliittinen sota. Nämä kaikki sodat rakentavat omia kertomuksiaan ja luovat tiettyjä viholliskuvia, sillä ilman vihollisuuksia ei voisi olla sotia. Jäin itse pohtimaan, millaisia viholliskuvia muu kuin länsimainen tietesisfiktio, fiktio tai taide tarjoilevat? ”Me” ja ”muut” -asetelmaa tarkasteltaessa olisi hyvä tunnistaa, mistä asemasta tämä tarkastelu kumpuaa. Yhtä lailla kaipaamme kriittistä keskustelua siitä, millaisia kertomuksia ja viholliskuvia me paraikaa luomme Venäjästä ja Ukrainan sodasta. Länsimaisessa mediassa esiintyvä narratiivi on erittäin selkeä (iso paha Venäjä, viaton ja sankarillinen Ukraina), ja juuri näihin kaikkiin sodan tasoihin liittyvä vastakkainasettelun elementti vahvistaa ja yhtenäistää tätä narratiivia. Millä tavalla nämä kertomukset ja viholliskuvat vaikuttavat sodan kulkuun? Ovatko ne välttämättömiä rauhan saavuttamisen kannalta? Entä kuinka vahingollisia kertomukset ovat totuudelle? Viholliskuvien ja sotanarratiivien tarkastelu, myös tietesisfiktion kautta, pakottaa meidät pohtimaan sotaa ja sen vaikutuksia myös moraalisesti. Kirjoittajien mukaan parhaimmassa tapauksessa tietesisfiktion avulla voimme uskaltaa kuvitella viltäkin ratkaisuja ja keinoja rauhan saavuttamiseksi ja sotien lopettamiseksi.

Ukrainan sota on tehnyt ”me” ja ”muut” -asetelman näkyväksi hyvin konkreettisella tasolla, kun tarkastellaan sodan aiheuttamaa pakolaisuutta sekä Euroopan unionin suhtautumista siihen. Muuttoliikkeitä pitkään tutkinut Anitta Kynsilehto avaa artikkelissaan pakolaisuuteen liittyviä kysymyksiä ja ilmiöitä niin EU:n pakolaispolitiikan kuin yksilön kokemuksen valossa.

Ukrainan sodan syyttyä noin viisi miljoonaa pakolaista on hakenut turvaa Ukrainan rajojen ulkopuolelta, lisäksi monet ovat jättäneet kotinsa jo Itä-Ukrainan 2014 miehityksen jälkeen ja elävät maan sisäisinä pakolaisina. Akuutti sotatila Euroopan rajalla on saanut EU:n reagoimaan ripeästi ja yhtenäisenä: rajat Ukrainasta pakeneville ovat auki, ja turvapaikkaprosessia nopeuttava EU:n tilapäisen suojelun direktiivi otettiin ensimmäistä kertaa käyttöön ukrainalaisten kohdalla. Eurooppalaisten solidaarisuus ukrainalaisia kohtaan on näkynyt myös kansalaistoiminnassa ja yksilöiden valtavana auttamishaluna, joka on kanavoitunut niin vaate- ja rahalahjoituksiin kuin vapaaehtoisin pakolaisten kuljetuksiin rajoilta. Myös aiemmin hyvin tiukkaa pakolaispolitiikkaa harjoittavat maat, kuten Puola ja Unkari, ovat toivotaneet ukrainalaiset pakolaiset tervetulleeksi.

Toisaalla Euroopan rajoilla tilanne on erilainen. Välimereen hukkuu yhä epätoivoisia, kotinsa jättäneitä ja turvaa sekä parempaa elämää Euroopasta etsiviä ihmisiä. Kynsilehto huomauttaa, että Euroopan unioni on – varsinkin aiemmin – systemaattisesti pyrkinyt sulkemaan ulkorajansa ei-toivotuilta tulijoilta. Tilapäisen suojelun direktiivi helpottaa huomattavasti sodan alta paenneiden työ- ja toimeentulomahdollisuuksia uudessa maassa, mutta se asettaa turvaa hakevat keskenään hyvin erilaiseen asemaan. Direktiivi koskee kategorisesti ukrainalaisia, ja vaikka sen tarkoitus on hyvä, se nostaa esiin suuria moraalisia kysymyksiä siitä, millä perusteella turvaa tarjotaan ja kenelle. Suomi rakentaa aitaa itärajalle ja samaan aikaan se Kynsilehdon mukaan rakentaa viholliskuvia: aita nousee ei-toivottujen ihmisten ei-toivotun

kohtaamisen ja kanssakäymisen väliin. Vain muutama vuosi sitten raja-aitojen rakentamiseen suhtauduttiin Euroopassa aivan eri tavoin.

Sodan tai minkä tahansa toivottoman tilanteen vallitessa kodin ja perheenjäsenten jättäminen ja pakomatkalle lähteminen ei ole helppo päätös, ja pakolaisuus itsessään altistaa monille vaaroille ja voi olla hyvin traumaattinen kokemus. Raija-Leena Punamäki tarkastelee sodan aiheuttamaa traumaa ja sen vaikutuksia luvussa ”Traumaattiset sotakokemukset ja mahdollisuus rauhaan”. Sodassa ovat yleensä läsnä trauman rakennusaineet: kuolemanpelko, avuttomuus, väkivalta, menetykset ja kauheuksien todistaminen. Ukrainan sota on vaikuttanut miljoonien ihmisten elämään, ja sodan traumaattiset kokemukset ovat jättäneet jälkensä myös ihmisten mieliin.

Sota vaikuttaa ihmisen mielenterveyteen ja toimintakykyyn, mutta Punamäki tuo esille, että sodan aiheuttaman trauman vaikutukset eivät kuitenkaan välttämättä ole vain negatiivisia. Trauma voi olla monella tapaa myös kasvattava kokemus ja siitä voi seurata myönteisiä muutoksia niin ihmisen henkilökohtaisessa elämässä kuin yhteiskunnassa laajemmin. Punamäen kuvaamat sotatrauman myönteiset vaikutukset ovat tuttuja myös niin kutsutusta ratkaisukeskeisestä psykoterapiasta (engl. *solution focused therapy*). Traumakokemus – trauman läpikäyminen ja siitä selviäminen – tarjoaa mahdollisuuden myönteiseen muutokseen. Vastoinkäymisten tai vakavien traumojen edessä ihminen ei ole ainoastaan uhri tai haavoittuva, vaan hän voi olla myös selviytyjä, vahva ja vahvistua edelleen. Traumaperäinen kasvu mahdollistaa henkilökohtaisen kehityksen, voimaantumisen sekä elämän merkityksen ja mielekkyyden ymmärtämisen, ja sitä kautta sillä on vaikutuksia myös rauhan mahdollisuuteen laajemmin yhteiskunnissa, Punamäki kirjoittaa. Holokaustin tai sodan kokeneet saattavat olla hyvin orientoituneita edistämään rauhaa omassa yhteiskunnassaan. Väkivaltaiset ja traumaattiset sotakokemukset eivät siten välttämättä lisää aggressiota, vihaa tai kostonhalua vihollista kohtaan, ne eivät välttämättä radikalisoi, vaan ne voivat saada ihmisen vaalimaan entistä voimakkaammin sovinnollisuutta, ymmärrystä ja rauhan mahdollisuuksia.

Kynsilehdon ja Punamäen tekstit nostavat esiin tärkeitä kysymyksiä sodan psykososiaalisista vaikutuksista ja siitä, miten nämä vaikutukset edelleen voivat mahdollistaa rauhan tai kääntyä sitä vastaan. Näitä kysymyksiä on syytä pohtia nyt, kun me Suomessa teemme päätöksiä asevarusteluun ja ydinasepelotteeseen nojaavasta sotilaallisesta liittoutumisesta. Millaisia viholliskuvia ja vastakkainasetteluja samalla luodaan? Miten militarisoituminen palvelee ilmastonmuutosta vastaan käytävää taistelua? Miten Suomen turvallisuuspoliittiset päätökset edistävät rauhaa pitkällä tähtäimellä? Pystymmekö kuulemaan omien viholliskuviemme, pelkojemme ja aitojemme takaa niiden miljoonien ihmisten äänet, jotka kertovat toisenlaisia tarinoita pelosta, ahdingosta ja toivosta rauhaan?

Rauhan mahdottomuus ja mahdollisuus

Viholliskuvien purkaminen ja ihmisten ja yhteisöiden toipuminen, tasa-arvo ja sosiaaliset oikeudet ovat välttämättömiä kestävän rauhan kannalta. Näiden edellytysten toteutumisessa sosiaalipolitiikalla on keskeinen rooli. Kirjan viimeisen osan, *Kestävä rauha*, avaavat Heikki Hiilamo ja Pertti Koistinen artikkelilla ”Sosiaalipolitiikka rauhan politiikkana”. Sosiaalipo-

litiikka on kirjoittajien mukaan olennaisesti kytköksissä rauhaan. Sosiaalipolitiikan juuret ovat toisen maailmansodan jälkeisessä jälleenrakennuksessa; pyrkimyksenä ei ollut ainoastaan sodan tuhojen korjaaminen ja kurjuuden poistaminen vaan myös taloudellinen kehitys ja inhimillinen hyvinvointi. Pohjoismaat edustavat hyvinvointivaltion malliesimerkkiä, jossa keskeistä on ollut tuloerojen tasaaminen, vahva demokratia ja laaja sosiaaliturva kouluista ja terveydenhuollosta lähtien. Sosiaalipolitiikkaa on kuitenkin sovellettu eri maissa hyvin eri tavoin, ja sitä voidaan käyttää myös vallan pönkittämiseen, kuten kirjoittajat huomauttavat. Tällainen kehitys on ollut esimerkiksi Venäjällä ja Ukrainassa, jossa sosiaalipoliittiset toimenpiteet eivät välttämättä ole johtaneet kansalaisten sosiaalisten oikeuksien vahvistumiseen. Pikemminkin tavoitteena on ollut kansan tyytyväisyyden ostaminen tarkoin kohdennetuilla etuuksilla samalla, kun kansalaisvapauksia on rajoitettu ja resurssit suunnattu asevarusteluun ja vallan keskittämiseen.

Kestävää rauhaa ei ole ilman tasa-arvoa ja sosiaalisia oikeuksia. Siksi toimivalla sosiaalipolitiikalla on ratkaiseva asema rauhan saavuttamisessa ja ylläpitämisessä. Korruptio on iso ongelma monissa entisissä neuvostomaissa, eikä Ukraina ole tästä poikkeus. Ukrainan jälleenrakennuksessa ei ole kysymys tosiaankaan vain jälleenrakennuksesta. Kirjoittajien mukaan tavoitteeksi tulee asettaa yhteiskunnan rakenteiden ja instituutioiden uudistaminen niin, että ne palvelevat sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja hyvinvointia.

Hiilamo ja Koistinen huomauttavat, että ilmastonmuutos on pakottanut ymmärtämään koko sosiaalipolitiikan uudella tavalla: miten hyvinvointi ja kehitys ovat mahdollisia, kun maapallon rajalliset resurssit hupenevat ja väestö kasvaa jatkuvasti? Globaaleihin haasteisiin, kuten ilmastonmuutokseen, luontokatoon, tuloerojen kasvuun, eriarvoisuuteen ja finanssipolitiikan ongelmiin vastaaminen vaativat meiltä toimia, joita ei voida toteuttaa yksin kansallisella tasolla. Sosiaalipolitiikan toimivien mallien skaalaaminen globaalille tasolle ei kirjoittajien mukaan ole lainkaan mahdotonta – jotkin EU:n säädökset ja toimet ovat positiivinen askel kohti ylikansallista sosiaalipoliittista päätöksentekoa. Kirjoittajat tuovat esiin myös tärkeän kysymyksen maapallon resurssien omistajuudesta – onko oikein, että elintärkeät luonnonvarat ovat valtioiden tai suuryhtiöiden hallinnassa, vai tulisiko nämä resurssit ”maailmankansallistaa”, jotta niiden hyödyntäminen ja käyttö olisi sosiaalisesti ja ympäristöllisesti oikeudenmukaisempaa?

Ympäristön resurssien hallinnan pohtimista hieman toisesta näkökulmasta jatkaa Tarja Väyrynen, joka artikkelissaan ”Sodan ja rauhan ekologinen ympäristö” käsittelee sitä, miten tiukasti sota ja ympäristö ovat kietoutuneet toisiinsa. Ilmastonmuutos ja kilpailu luonnonvaroista kasvattavat yhteiskunnan ”konfliktipotentialia”, ja sodat itsessään aiheuttavat ympäristön saastumista tai saastuttamista, josta historiassa on paljon esimerkkejä. Ihmisen luontoa ja ympäristöä koskevat tarpeet altistavat konflikteille. Toisaalta sodilla on suoraan tai epäsuorasti ekologisia vaikutuksia: maan, ilman ja veden saastumista, raskasmetallien ja ympäristömyrkkyjen kertymistä ravintoketjuun, maaperän muuttumista elinkelvottomaksi, teollisuuden tai ydinteknologiaan kohdistuvia hyökkäyksiä – sodan kasvihuonekaasupäästöjä unohtamatta. Tällaisiin sodan epäsuoriin ekologisiin vaikutuksiin liittyy juridinen ja moraalinen haaste, josta Väyrynen puhuu ja viittaa muun muassa Rob Nixonin ja Satu Ranta-Tyrkön

käyttämään vertaukseen ympäristötuhoista ”hitaana väkivaltana”. Suoran verenvuodatuksen sijaan hidas väkivalta surmaa köyhdyttämällä ja sairastuttamalla pitkällä aikavälillä.

Sodan aiheuttamien ympäristötuhojen ymmärtäminen hitaana väkivaltana on Väyrysen mukaan perusteltua. Mutta kun puhutaan ympäristötuhoista, saati globaaleista ekologisista haasteista kuten ilmastonmuutoksesta, herää myös kysymys vastuusta. Väyrynen nostaa esiin lyhyesti muutamia huomioita ympäristötuhoihin, ”hitaaseen väkivaltaan” sekä oikeudelliseen ja moraaliseen vastuuseen liittyen. Väyrynen painottaa muun muassa kansainvälisten instituutioiden roolia (globaalia raaka-aineiden kauppaa valvovat säädökset), yksilön vastuuta (teknologinen kehitys pyörii korruptoituneen ja epäeettisen mineraalikaivosteollisuuden varassa), valtioiden vastuuta (huono hallinto ei pysty suojaamaan kansalaisiaan ilmastonmuutokselta) sekä naisten asemaa (naisilla on kehittyvässä maissa keskeinen rooli luonnonvarojen käytön kannalta). Kaiken kaikkiaan tarvitaan Väyrysen mukaan radikaalia muutosta tavassamme ajatella ”luonto” tai ”ympäristö”. Ihmiskeskeisen (antroposeenin) tai länsimaisen kapitalistisen, hyötynäkökulmaan perustuvan (kapitaloseenin) ajattelutavan tilalle tulisi ottaa ihmisen ja luonnon erottamattomuutta, keskinäisriippuvuutta sekä myös vastuuta tai ”vastuu-kyvykkyyttä” painottava ajattelutapa. Ylipäättään ihmisen suhde materiaan tulisi miettiä uudelleen. Tässä uudelleen ajattelussa tulisi hyödyntää feminististä uutta materialismia, jossa myös materia (tai sellaiseksi mielletty), kuten puu tai vesi, voi olla toimija elämän monimutkaisessa prosessissa.

Väyrynen sivuaa näitä käsitteellisiä, filosofisia, moraalisia ja oikeudellisia kysymyksiä tässä yhteydessä melko suppeasti, vaikka esitetyistä kysymyksistä varmasti riittäisi aihetta laajempaankin keskusteluun. Samalla tulee todistetuksi, miten meidän tulee pohtia niin sodankäyntiin, geopolitiikkaan, vallanjakoon ja kansainväliseen maailmanjärjestykseen, kuin ympäristöön, luonnonvaroihin ja eliökuntaan liittyviä *moraalisia* kysymyksiä aina uudelleen ja uudelleen. Palvelevatko kansainväliset instituutiot tai kansainvälinen ja kansallinen lainsäädäntö oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa? Millaisia radikaaleja ajattelutapojen muutoksia ja konkreettisia toimenpiteitä todella tarvitaan, jotta maailma pysyisi elinkelpoisena ja kestävä rauha olisi mahdollinen? Entä miten meidän tulisi ymmärtää tekoon ja sen seurauksiin liittyvä vastuu?

Väyrynen kirjoittaa, että uhrin näkökulmasta tekijän vastuuseen saattaminen on aina tärkeää. Ympäristön tuhoutumiseen ja saastumiseen liittyvän hitaan väkivallan kohdalla tekijän osoittaminen on vaikeaa, koska teon ja sen seurausten välillä on ajallinen etäisyys. Hitaan väkivallan käsite luo käsityksen väkivallan tekijästä ja väkivallan uhrista, minkä lisäksi sekä juridinen että moraalinen ymmärrys edellyttävät rangaistusta tekijälle ja/tai hyvitystä uhrille. Globaalissa ja ajallisessa perspektiivissä syyllisen osoittaminen ei kuitenkaan ole helppoa. Onko syyllisen rankaisu siis välttämätöntä toipumiselle ja sovinnolle? Miten rankaisemme niitä (meitä), jotka joka hetki syyllistymme ilmastonmuutosta kiihdyttäviin tekoihin arjessamme? Ehkä perinteiseen syy-yhteyteen ja sen todistamiseen perustuva käsityksemme moraalista vastuusta ei yksinään riitä moraalisten ongelmien ratkaisuun tässä globaalissa tila-aika-avaruudessa.

Sodissa tapahtuvien vääryyksien ja sotarikosten tutkiminen ja syyllisten tuomitseminen on tärkeää oikeudenmukaisuuden toteutumisen sekä sovinnon kannalta. Ilman sovintoa kestävä rauha ei ole mahdollinen. Syyllisyyteen ja sovintoon liittyvät kysymykset eivät kuitenkaan ole yksinkertaisia. Sirkka Ahonen kysyykin oman lukunsa otsikossa: ”Entä jos rauha ei vie sovintoon?”. Jokainen yhteisö on sodan jälkeen yhtä mieltä sovinnon tarpeesta, mutta sovinnon ehdot jakavat mieliä, Ahonen kirjoittaa. Konfliktinjälkeistä yhteisöä jakavat syvästi uhriuden ja syyllisyyden kertomukset ja vääryyskokemukset, jotka voivat olla hyvin ristiriitaisia keskenään ja este sovinnolle. Sukupolvet siirtävät vääryyskokemuksiaan nuoremmille ja yhteisön muisti ylläpitää jakolinjoja. Jossain määrin oman ryhmän uhrikokemus ja toisten syyllisyys tukevat selviytymistä. Paljon vaikeampaa on omien virheiden myöntäminen, syyllisyys ja häpeä, mutta ilman menneisyyden myrkyllisten kertomusten avointa purkamista sovintoa on vaikea – jopa mahdoton – rakentaa.

Ahonen käy lähihistoriasta läpi kolme esimerkkiä, joissa sovintoa on yritetty eri keinoin rakentaa. Suomessa turvaututtiin sisällissodan jälkeen vaikenemisen politiikkaan, jossa todellista sovintusta tai sovintoa ei saatu aikaan, vaan ne jäivät juhlapuheiden tasolle. Etelä-Afrikan apartheid-hallinnon jälkeen maassa käytiin historiasotaa siitä, mitä vuosien 1948 ja 1994 välisenä ajanjaksona oli tapahtunut. Totuus- ja sovintokomissiot jalkautuivat kyläyhteisöihin, ja sovittelun ytimessä oli konfliktinaikaisten väkivallantekeiden avoin, anteeksiannon mahdollistava käsittely. Nelson Mandelan ja Desmond Tutun johdolla pyrittiin väkivallattomasti saamaan oikeutta sorretulle kansanosalle, mutta ennen kaikkea pyrkimyksenä oli syytöksistä ja kostonhaluista vapautuminen ja sovinto ihmisten mielissä. Bosnia-Hertsegovinan sotaan (1992–1995) pyrittiin hakemaan ratkaisua kansainvälisen yhteisön puuttumisella. Rauhanjärjestelyt eivät kuitenkaan edistäneet etnisesti jakautuneen väestön ja syvästi traumatisoituneiden yhteisöjen sovintoa, ja kollektiivinen muisti piti yllä vihaa ja katkeruutta serbien, kroaattien ja bosniakkien kesken.

Ahosen mukaan yksikään edellä kuvatuista kolmesta esimerkistä ei ole onnistunut saamaan aikaan täydellistä, rauhalle riittävää sovintoa. Niistä on Ahosen mukaan kuitenkin tunnistettavissa kolme yhteiskuntaeettistä ja sovintotyölle keskeistä periaatetta. Sodan jälkeinen Suomi otti reaalipoliittisen linjan, joka perustui ansaintaan eikä hyveeseen. Sodassa saavutettu voitto voidaan realisoida, eikä vastuun kantaminen menneisyydestä edellytä voitosta luopumista. Vääryyksien käsittely saattaa jäädä tapahtuneen toteamisen asteelle. Etelä-Afrikassa pyrittiin sovintoon syvemmällä, ihmisten mielten tasolla, mutta vääryyttä kärsineille pelkkä tunnustus ei riittänyt hyvitykseksi. Eriarvoisuutta ei poisteta vain anteeksipyyntöin, vaan se vaatii myös resurssien ja mahdollisuuksien uudelleenjakoa. Bosnia-Hertsegovinassa kynnyskysymykseksi nousi tekojen ja rangaistusten suhde. Vaikka tuomioita jaettiin kansainvälisissä rikostuomioistuimissa asti, ne eivät ratkaisevasti sovittaneet tuhoisan sodan osapuolten välejä, vaan jopa vahvistivat eri osapuolten uhrikokemusta.

Nämä esimerkit on hyvä pitää mielessä nyt, kun epäinhimillisen sodan jatkuessa Ukrainassa meidän on kyettävä miettimään mahdollisuuksia rauhaan. Kaikki teoksen kirjoittajat avaavat tärkeitä kysymyksiä sodan ja rauhan edellytyksistä ja mahdollisuuksista. Monet luvut sivuavat aiheita, jotka olisi sisällytettävä Ukrainan ja koko ihmiskunnan tulevaisuutta koske-

viin keskusteluihin, mutta joita emme vielä ole suinkaan ratkaisseet. Vaikka Ukrainan sota on herättänyt ihmiset puolustamaan rauhaa ja ilmaisemaan solidaarisuutta yli valtiorajojen, moni kirjoittajista ilmaisee huolensa siitä, että vallitseva sotatila Ukrainassa saa valtaapitävät ja kansakunnat reagoimaan lyhytnäköisesti ja hätiköiden. Tällaisen kriisin keskellä emme saisi unohtaa historian oppeja emmekä myöskään niitä arvoja, joille hyvinvointiyhteiskunta ja demokratia on alun perin rakennettu. Akuutit kriisit vievät helposti huomion pois laajoista haasteista, joilla kuitenkin on vahva kytkös myös kriiseihin ja rauhan mahdollisuuteen – kuten ympäristökysymykset ja ilmastonmuutos.

Kirjaa lukiessa syksyllä 2022 ukrainalainen ilmatorjuntaohjus harhautui Nato-maa Puolan rajojen yli. Suomi on ottanut vastaan jo noin 40 000 pakolaista Ukrainasta ja saman verran odotetaan saapuvaksi vuonna 2023. Media on varovasti uutisoinut myös mahdollisista Ukrainan armeijan tekemistä sotarikoksista. Putinin julistama osittainen liikekannallepano on saanut venäläiset havahtumaan sodan vaikutuksiin. Suomi odottaa vielä Unkarin ja Turkin ratifiointia Nato-jäsenyydelleen. Mielikuvien ja uhkakuvien avulla käytävä valtataistelu on levinnyt Euroopan ulkopuolelle, kuten Afrikan maihin. Mihin tahansa katseensa kääntää, vastassa on monimutkaisia ilmiöitä, jotka kietoutuvat osaksi suurvaltapolitiikan, kansainvälisten järjestelmien ja instituutioiden, informaationsotien, ympäristön, ihmisen psykologian, erilaisten vuorovaikutussuhteiden ja moraalikysymysten muodostamaa vyyhteä.

Globalisoituneessa maailmassa, ilmastonmuutoksen, väestönkasvun ja pandemiakriisin keskellä perinteinen kansallista turvallisuutta ja ”ulkoisia uhkia” korostava turvallisuuskäsitys ei enää riitä. Turvallisuus sisältää myös ihmisen ja yhteiskunnan sekä luonnon ja ympäristön väliset suhteet. *Ukrainan sota ja maailma sen jälkeen* muistuttaa, miten monimutkaisia ja monitahoisia sodan ja rauhan kysymykset ovat. Kirja on katsaus aiheisiin, jotka rauhantyon monilla tasoilla tulisi huomioida mutta jotka vaativat lisää ja syvempää keskustelua. Toivottavasti kirja löytää tiensä sodan ja rauhan tekijöiden käsiin ja toivottavasti keskustelu aiheista jatkuu laajemmin yhteiskunnassa.